

Danyi Zoltán

Mindenhol ugyanaz

A szállingózó hóesésben egy német festő előszedegeti legfrissebb képeit a hamburgi piacon, derűs arccal fatörzsnek, székeknek, padoknak támasztja őket. Néhány száz kilométerrel nyugatabbra, a tengeren túl, egy fiatal bemondónó hajnali kettőkor élénkpiros selyem hálóinget ölt magára, ágyba bújik és könyvet vesz a kezébe. Tokióban, ahol délután van, sőt már alkonyodik, egy nagyszabású tárlat ünnepélyes megnyitóján az amerikai kultúrattasé egy világhírű fotóművész kiállított portréit elemzi, lelkesen magasztalja az újszerű látásmódot. Egy szürke kisvárosban a nyugalmazott ügyvéd a cipőjét fényesíti, bekeni fekete cipőkrémmel, majd durva ruhával erősen dörzsöli. Egy eldugott tisztáson, valahol az orosz erdőben, a fák között átszűrődik a gyenge délelőtti napsugár, és egy frissen borotvált író éppen ebben a percben teszi ki a pontot fő műve végére. Délebbre, jóval délebbre a tenger sötétén imbolygó massa; a távolban megmegcsillannak a hullámok, és egy repülőgép-hordozó anyahajóról vadászbombázók emelkednek a magasba. Egy állott levegőjű lakótelepi lakásban egy jelenleg éppen holland állampolgárságú férfi forró csokoládét tölt magának egy kerámiabögrébe. És ebben a pillanatban egy helyi érdekű vonat „befut” az elhagyott állomásra: csikorognak a fékek, a mindössze két kocsiból álló szerelvény akadozva lassul, majd végre megáll, és a kalauz nagy zajjal kinyitja az első kocsis lépcsős ajtaját. Hosszú, őszülő hajú, bőrkabátos alak dugja ki a fejét, majd a fogódzót keményen megragadva határozott mozdulattal leszáll.

Mindenhol ugyanaz történik. Mindenhol ugyanaz, legfeljebb egy kicsit másképp, jelentéktelen eltéréssel.

Bágyadt téli nap süt át a felhők között, mikor az őszülő illető leszáll a vonatról, és fölhúzza a cipzárat bőrkabátján. Miközben elmegy a szemlátomást már régen használaton kívül helyezett állomásépület előtt, akaratlan pillantást vet a lelakatolt bejárati ajtó tövében levő fagyott kókútra.

A központ felé indul. Régi házak mellett halad el, lerobbant régi házak mellett. Mintha egy nyomornegyedben volna. Zsebre tett kézzel megy. Ha jól emlékszik, erre kell lennie a piactérnek. Onnan nincs messze a part, ahol – ha minden igaz – a játszótér van.

A felhők közben eltakarják azt a kis napfényt is, ami eddig átszűrődött. Ahogy beborul az ég, sötétebb és hidegebb lesz.

* Részlet a *Pszichoszomatikus életrajzok* című könyvből (Etna, 2004)

Mire a bőrkabátos a piac közelébe érkezik, a derús arcú festő elnyútt bakancs-
csal a hóban topogva elfogyasztja a közeli bódében vett citromos teát, a kifogás-
talanul öltözött, jóképű kultúrattasé a fotókiállítást ünnepélyesen megnyitja, a
nyugalmazott ügyvéd frissen fényesített cipőjében a lépcsőház ajtaján kilép, a
vadászbombázók pedig, dolgukat sikeresen elvégezvén, az anyahajó felé veszik
az irányt.

A fiatal bemozdónó becsukja a könyvet, a villanyt leoltja és hamarosan elal-
szik; álmában édesen mosolyog, arca elbűvölően bájos.

Az érthetetlenről szól

Hermann Kühn német régész és művészettörténész megszállott tudós volt,
mesterségének odaadó, áldozatot nem kímélő, elszánt művelője. Doktori érteke-
zését a 15. század elején működő híres miniatúrfestők, a Limbourg fivérek mun-
kásságából készítette, jelentős felfedezésekkel gazdagítva a szakirodalmat. A
művészettörténet elvégzése után az orvostudományi karra iratkozott, sikeresen
elvégezte azt is, de nem állt szándékában orvosként dolgozni; mindössze a mű-
vészet jobb megértéséhez volt szüksége az anatómiára, a sebészetre, a patológiá-
ra, így hát medikussága során végignézett egy tucat nekropsziát is.

Hermann Kühn azután évekig a Hamburgi Régészeti Múzeum alkalmazottja
volt. Közben a tudományos munkát is folytatta; érdeklődése mindinkább az ősi
korok művészete felé fordult. Végül egy szeszélyes ötletnek engedve feladta jól
fizető állását és Franciaországba költözött, ahol barlangrajzok kutatásával kez-
dett foglalkozni. Ebben is jelentős sikereket ért el, az ő nevéhez fűződik többek
közt a Trois Frères és a Tuc d'Audubert barlangokban található jégkorszakbeli
rajzok értelmezése és kimerítő magyarázata.

Tudományos pályája legnagyobb eredményének mégsem ezt, hanem egy
egészen különös felfedezését tekintette. Egy alkalommal Montespan egyik leg-
eldugottabb zugában végzett méréseket, amikor egy rejtett járatot fedezett fel,
egy keskeny nyílást, amelyen éppen hogy csak átfért egy hozzá hasonlóan szik-
kár alkatú ember. Ez az üreg egy alacsony, sötét, nyirkos barlangfolyosóra nyílt,
amelyen Kühn csak kúszva tudott áthaladni, de bátran törekedett előre. Nagy,
festett barlangterembe jutott, egy eddig még ismeretlen helyre, ahol körben a fa-
lon ábrák voltak, vadászokkal körülvevett állatokkal, párosodó vadakkal, érdekes,
félíg emberi, félíg állati külsőben megjelenő zenélő alakokkal, és közöttük egy
agancsokkal, lófejjel, medvemancsokkal rendelkező táncoló emberi lényel. A
rajzok valóban szenzációsak voltak, hozzájuk még csak hasonlókat sem tártak

fel a korábbi kutatások során. A legkülönösebb azonban az az „imaginatív” ábra volt, melyet Kühn a telerajzolt fal szélén vett észre, és először nem tudta, hogy az is a rajzok része-e, vagy csupán véletlenül, a természet páratlanul eredeti tréfajaként került oda, a barlangfalak elmozdulása, a vegyi reakciók, a tektonikus repedések útján, mert ez a rajz meghökkentő módon elütött a többitől; nem az elkészítés technikájában, hiszen az lényegében ugyanaz a technika, a sziklavésés és a sziklafestés kombinálásának a technikája volt, mint a többi rajz esetében, és nem is a kor tekintetében, mert a későbbi fizikai és kémiai elemzések minden kétséget kizáróan azt is kimutatták, hogy a rajzok pontosan egy időben, nagyjából 8000 évvel azelőtt készültek, tehát egyértelműnek látszott, hogy ez a geometriai formákat ábrázoló, döbbenetesen modern benyomást kelthető rajz is az állatalakok, a félemberek, a varázslók közé tartozik; ez volt tehát az az igazán nagy szenzáció, amely miatt Hermann Kühn professzor a hírlapok címlapjára került (annak ellenére, hogy szegény Kühn nagyon nem szerette, ha foltzták; viszolygott attól, hogy fényképet készítsenek róla).

Az elbűvölő ábra az absztrakt képalkotás első, hihetetlenül korai tárgyi emléke volt, és mint ilyen, számos tudományos kérdést vetett föl, számos addigi elméletet kérdőjelezett meg.

Kühn szakértői tanulmánya szerint a hosszanti elrendezésű ábrát az elemző két részre, egy alsóra és egy fölsőre oszthatja. A rajz alsó felén háromszögek, téglalapok, trapézok és romboidok találhatók, sok-sok egymástól párhuzamosan eltolt, hiányos vagy nyitott szerkezetű háromszög, trapéz és romboid, és ami tovább bonyolítja a helyzetet az az, hogy a rajzon a különböző metszéspontok többszörösen keresztezik egymást, mintha több nézőpontot vetítettek volna egymásra az alkotók, széttöredezik a perspektíva, és így a rajznak ez az alsó fele egyfajta belső feszültségről árulkodik, ami az egyetemes kibillentség benyomását kelti a szemlélőben, aki, ha most egy kicsit távolabbra lép, és innen, kicsit messzebről vet egy pillantást az ábrára, elképedve fedezheti fel, hogy ez az első látásra nagyon bonyolultnak tűnő struktúra, ezek az egymásba gabalyodó geometriai formák ekképpen egy jól kivehető arccá állnak össze, egy érzéstelen, fakó, minden emberitől idegen, merev arccá, melyből egy csúcsára állított háromszög és egy ehhez szintén csúcscsal érintkező négyzet vezet át a kép fölső térfeléhez, a fölső térfélen található korong felé törekedve, mondhatni, keservesen. Amíg az alsó rész kizárólag sziklavéséssel készült, addig a fölső részen a festés dominál: egy zöldesszürkén kavargó, ritkás füstfelleg tetején található az a szabályos kör, az a fekete korong, amely felé a négyzet és a háromszög oly reménytelenül ágaskodik. A ritkás fellegből kiemelkedő, tekintélyt parancsoló, méltóságteljes fekete korong egyfajta ijesztő ürességet, egyfajta nyomasztó veszélyeztetettséget sugall, és tovább fokozza a néző szorongását; mert az a fájdalmas hasadtság, ami a kép alsó és fölső térfelét kettészakítja, az a vérző seb, amely a négyszögek és a korong között tátong, az a szomorú törés, amely mindörökre elválasztja őket egymástól, érthetetlen és begyógyíthatatlan és elfogadhatatlan. A rajz tehát, fejezi be Kühn a tanulmányt, minimális eszközökkel, néhány karcolással és festékfolttal, de maximális tartalmakat, szinte ontológiai mélységeket fejez ki.

Kühn vezetésével feltárták a barlangnak az addig még ismeretlen termeit is, mindent katalogizáltak, az összes lehetséges módon mindent kiértékeltek, és a szenzációs felfedezés szép lassan beköltözött a köztudatba, így nem volt már szenzáció többé, hanem mindössze az egyik látványosság a sok közül.

Hermann Kühnt azonban az absztrakt rajz mégse hagyta nyugodni, gondolatai újra és újra visszatértek hozzá. Órákon és napokon át töprengett és tündődött ezek után is a bűvöletes ábrán, továbbá azon, hogy hogyan hatnak az emberre a világban látott képek, és megfordítva: hogy hogyan befolyásolják a lélek mélyén őrzött képek az ember világát. Amikor az egyik legnagyobb napilap interjút kért tőle (Kühn egyetlen kikötése az volt, hogy fénykép nem kell: fényképet nem készíthetnek róla), akkor Kühn el is mesélte, hogy mit gondol erről az egésze. A látóidegekről kezdett beszélni, meg a chiasma opticumot emlegette, mondván, ő orvos is tulajdonképpen; aztán a képiségről beszélt, majd áttért arra, hogy miért veszélyesek a képek: mert egyenesen a lélek mélyére, ahogy ő mondta, „direkt módon” a lélek közepébe irányulnak, hát ezért; mert az embernek minden félelmét és minden vágyát a képek határozzák meg, azt is, hogy mi az, aminek örülni fog, és hogy mi az, amitől rettegnie kell; gondoljunk csak egy kígyó képére, mondta, egy kígyó kinagyított fotójára, melyikünk nem borzongana meg önkéntelenül is, ha elébe kerül ez a kép mondjuk egy óriásplakáton, ez a kép a sziszegő kígyóról?

Na ugye, mondta Kühn a riporternek.

Számára a barlangrajzok legjelentősebb tanulsága éppen ez, a barlangrajzok kutatása közben jött rá erre a kulcsfontosságú titokra, tette hozzá. A szerkesztő eddigre már észrevétlenül kikapcsolta a felvevőt, a mit sem sejtő Kühn ennek ellenére elmesélte még neki, hogy a montespani barlangrajz kapcsán megértett valamit: megértette, hogy miről is szól ez a lebilincselő rajz, ez a megbabonázó nyolcezer éves ábra; és ezt tartja karrierje legnagyobb felfedezésének. Tudniillik ez az ábra a megértés korlátairól szól; arról, hogy van valami, amit nem tudunk ésszel felfogni, amit, bármennyire igyekezzünk is, nem tudhatunk megérteni és tudományosan megmagyarázni. Vagyis ez a rajz, ez a nyolcezer éves őskép egy kardinális fontosságú dologról: az érthetetlenről szól.

Egyesek szerint várható volt, hogy Kühn professzor ezután hamarosan valóban, a szó klinikai értelmében is megzavarodik.

És tényleg így történt: néhány hét múlva felhagyott a művészettörténeti hivatásával, és visszatért Hamburgba, ahol festeni kezdett. Többek szerint persze várható volt, hogy valamilyen démonok, ezen a ponton konkrétan a képalkotás démonai fogják őt megszállni; az viszont mindenkit meglepett, hogy Hermann Kühn nem afféle absztrakt képeket kezdett festeni, amilyenekre az emberek, akik ismerték őt, számítottak, hanem nagyon is tárgyyszerű témákat választott magának, egyszerű élethelyzeteket, szinte pirongatóan naiv szituációkat. Egy nénike és egy bácsika ül a padon kéz a kézben, a háttérben erdő, lombos fákon daloló sárga és rózsaszín madárcákkal. Vagy: statikus téli tájkép világoskék égbolttal, a behavazott szántóföld szélén egy kicsi házikó kéménye idillien füstölög. Vagy: természeitől roskadozó almafa, melynek ágai közt lepkék billegetik törékeny szépségű, tarka szárnyaikat. Ilyesfélék voltak Kühn opusai, melyeket a

hamburgi piacon vagy közelgő ünnepek táján a város főterén árult néhány márkáért, nem drágán, mert mint mondta az egyik vevőjének, nem azért lett festő és utcai képárús, hogy pénzt keressen, hanem sokkal inkább azért, hogy jelen legyenek a világban ezek a képek is, hogy feléjük pillantva meglássák őket a járókelők, és ragadják meg a figyelmüket, emlékeztessék őket valami nagyon fontosra; és ha esetleg valaki megvásárolja valamelyiket, és kiteszi mondjuk az ebédlő falára, akkor az élete, egy egész család élete egy ilyen ártatlan kép mellett játszódik le, egy ilyen jó szándékú festmény szerető jelenléte mellett.

Barátai, ismerősei, korábbi tanítványai sorra elmaradoztak mellőle.

Kezdetben még nagy ritkán egyik-másik munkatársa felkereste ugyan a piactéren, váltott vele néhány szót, megnézte a legfrissebb alkotásokat; de aztán már ez se volt, a régi emberek nem jöttek többé; ellenben újak váltották fel őket, postások, taxisok, szendvicsárusok, piaci kofák: ezek voltak az új barátok és ismerősök, akikkel nap mint nap találkozott, rendszeresen oda is köszöntek egymásnak, néha beszélgettek is. És Kühn, az orvosi diplomával rendelkező jeles művészettörténészből amatőr festővé és utcai képárússá vált Hermann Kühn, ha valaki talán ezt is megkérdezte volna egyszer, szerényen vallotta volna be, hogy hosszú pályafutása során most először mondhatja el magáról, hogy elégedett az élettel, jól érzi magát a bőrében, megnyugodott végre, és nem is vágyik már másra többé, nem akar semmi mással foglalkozni már, mert neki elég, ha valaki ránéz a képeire, és átérez bármi keveset is abból a derűs nyugalomból, melyekkel ő ezeket a néniket és bácsikat, ezeket a patakvizet lefetyelő őzikéket festette; akkor nem volt hiába az egész.

Akkor már biztos lehet benne, hogy nem élt hiába ezen a világon, és volt értelme annak, hogy egy Hermann Kühnt is a hátán cipelt ez a féltke.

Mint az áramütés

Az ösvény kivezetett a folyóhoz, ahol kis tisztást hagytak maguk után a halászok. Az ő lábnyomaik voltak a fagyott sárban is. Újabban kézigránátokkal halásznak. A halászkommandó. Jó lesz vigyázni, nehogy találkozzon velük, futott át a doktor agyán. Közelebb ment a halkán sutyorgó vízhez, és bőrkabátját felgyűrve a kezén leguggolt, hogy hosszú ujjaival megérintse, megsimogassa a folyót, akár egy kedves jószág hátát. Az első, alig érezhető rebbenését a megnyugvásnak ettől a mozdulattól kapta: ahogy megsimogatta, majd ahogy a folyóvízzel benedvesítette a szemgödrét.

Kimerítő nap volt ez.

Amikor Berlinben, vagy nem is Berlinben, talán Hamburgban, igen, amikor a hamburgi piacon meglátta azt a festőt, akkor annak az arcán határozottan azt látta, hogy az az ember megtalálta a nyugalmat, meglelte a békét.

Megpaskolta a folyóvizet, majd felállt, behúzta nyakát a fekete bőrkabát fölhajtott gallérjába. Odafönt a csillagok: a felhőkön szakadt réseken át látni lehetett a csillagos égboltot.

A folyás irányában, a vonuló felhőkre festve kirajzolódott egy híd sziluettje, valamivel közelebb pedig, a kanyargó víz fölé hajló gallyak között szabályosan világított egy vörös jelzőlámpa. A koromszürke csillagfényben egy kikötött csónak körvonalazódott. A doktor lehajolt, kitapogatta a vastag kötelet, megragadta és meghúzta. A csónak orra hamarosan a partnak ütődött. A doktor megkapaszkodott és belépett a csónakba, majd le is ült azonnal.

A csónak másik végében öreg kutya aludt, összekuporodva, magába görbülve, feje alatt a farkával. Amikor a doktor belépett, a kutya fölemelte a fejét és szimatolni kezdett. A fülét is próbálta mocorgatni, hátha felismeri az érkezőt. A doktor lapos üveget vett elő, nagyot kortyolt belőle, aztán lejjebb csúsztatott, kezével a hátát kitámasztva a csónakorral deszkalapjára hajtotta a fejét. Egy darabig nézte az eget, a felhők hasadékain át a fénypontokat, majd lehunyta a szemét. Úgy tűnt, mindjárt elalszik. Ekkor váratlanul egész testében összerezett, a szemei kipattantak és tágra meredtek, mintha áramütés érte volna; néhány pillanatra így maradt, majd az izmok fokozatosan, lassan elernyedtek végre. A feje oldalra billent, a lélegzése elmélyült, egyenletessé vált. Mély álomba merült. Álmában egy virágba borult cseresznyefát látott, melynek barátságos simasággal gyengéden hívogató ágai közt száz gerle volt, kereken száz gerle ücsörgött csendes méltósággal.

Tulajdonképpen csak ez az egyetlen kép: a virágzó cseresznyefa a gerlékkel: az egész álomból csak ennyire emlékezett, amikor hajnalban felébredt.

A szemébe éles fájdalom szűrte, ahogy körülnézett a szürkületben. Minden a helyén volt. A csónak oldalát lefetyelő folyó. Kétoldalt a csupaszfák. A villogó jelzőlámpa. A vashíd súlyos rácsszerkezete. És az égbolton a felszakadozott felhőzet. Minden ugyanúgy a helyén volt, csak egyvalami hiányzott: a csónak másik végéből a kutya.

Egyedül a kutya nem volt sehol.